Ingvar Johansson

Bevis för universalias existens – från en fallibilist

Jag ska presentera vad jag ser som ett bevis för existensen av universalia; detta trots att jag ur epistemologisk synpunkt är fallibilist. Men även fallibilister kan tala om bevis. Den tysta förutsättningen är då bara att även ett bevis kan, precis som sannolikhetsresonemang och empiriska undersökningar, visa sig vara felaktigt. Min fallibilism innebär att jag tror jag har kunskap, men att min osäkerhet i många enskilda fall är avsevärd. Att vara osäker i relation till varje enskilt försanthållande är inte detsamma som att vara osäker i relation till alla försanthållanden tagna tillsammans. En analogi kan förklara detta förhållande: man kan vara ganska säker på att ett lotteri har vinstlotter, utan att alls veta vilka lotter det är som är vinstlotter.

Varje enskild persons kunskaper har tre olika källor: varseblivningar (observationsförmåga), funderingar (förnuftsförmåga) och tillit till information från andra (tillitsförmåga). I förhållande till dessa källor innebär fallibilismen att man aldrig kan vara helt säker på att en viss varseblivning är vad den utger sig för att vara, att en viss slutledning är korrekt, eller att någon man litat på verkligen gick att lita på. Men det är omöjligt att leva utan att för det mesta acceptera vad man varseblir, tro på sitt förnuft, och lita på föregiven information.

Med ovanstående sagt ska jag nu lägga fram mitt bevis – eller ”bevistänkande” om läsaren så vill – för att det finns universalia, både relationsuniversalia och egenskapsuniversalia. I förbifarten blir det också ett bevis för att det finns monadiska troper (egenskapsinstanser uppfattade som specifika partikulariteter). Den vanliga åsikten att ”om man tror på existensen av universalia behöver man inte tro på troper, och om man tror på existensen av troper behöver man inte tro på universalia” visar sig därför vara felaktig. Ofta grundar sig denna åsikt på en pragmatiskt uppfattad Ockhams rakkniv, men en pragmatisk princip kan aldrig upphäva resultatet av ett bevis.

Filosofisk tidskrift 2011 nr 3, 42–49

0. DEN EXISTENTIELLA PREMISSEN

I sin berömda föreläsning ”Bevis för yttervärldens existens” håller G. E. Moore upp sina två händer, viftar först med den ena och säger ”Här är en hand”, viftar därefter med den andra och säger ”Här är en annan hand”; varpå han konkluderar dels att det finns åtminstone två ting i en yttre värld, dels att beviset lätt låter sig upprepas för ett otal föremål. Mitt bevis för existensen av universalia har en liknande karaktär och en liknande nollpunkt. Jag ber dig läsare titta på den här fläcken ●, och säger ”Här är en svart, rund fläck”. Sedan ber jag dig titta på den här fläcken ●, och säger ”Här är en annan svart, rund fläck”. Till sist ber jag dig så titta på nästa fläck, ●, och säger ”Här är en tredje svart, rund fläck”. Av detta kan vi efter det reflekterande som snart följer konkludera att det finns åtminstone två universalia: varsebliven *svarthet* och varsebliven *rundhet*. För den som likt mig anser att det också kan finnas tre av medvetandet oberoende existerande runda entiteter, följer av samma reflektioner att det också kan finnas ett universale *rundhet* som existerar oberoende av medvetandet. Beviset låter sig – liksom Moores – upprepas för ett otal entiteter.

Moore anser att hans bevis uppfyller de tre fundamentala krav som man rätteligen kan ställa på ett bevis, och jag anser detsamma om mitt. Kraven är:

(a) Premisspåståendena är varken individuellt eller kollektivt identiska med slutsatsen (konjunktionen av påståendena ”Här är en svart, rund fläck”, ”Här är en annan svart, rund fläck” och ”Här är en tredje svart, rund fläck” är inte identiskt med påståendet ”Det finns åtminstone två universalia: *svarthet* och *rundhet*”).
(b) Man vet att det premisserna utsäger är fallet (läsaren vet att här är tre svarta, runda fläckar: ● ● ●).
(c) Slutsatsen följer ur premisserna.

För att uppfylla det tredje och sista kravet måste jag visa att fyra hypotetiska påståenden kan betraktas som ovedersägligt sanna; jag ska kalla dem ’om–så-sanningar’. Kombineras den existentiella premissen till den första om–så-sanningen kan man härleda ett nytt sant existenspåstående. Detta (eller vad som trivialt följer av det) kan sedan adderas till den andra om–så-sanningen, varigenom ett tredje sant existenspåstående kan härledas; och så vidare tills med hjälp av den fjärde om–så-sanningen den sökta slutsatsen att det finns egenskapsuniversalia är nådd.

1. DEN FÖRSTA OM-SÅ-SANNINGEN

Det första ovedersägligt sanna hypotetiska påståendet lyder som följer:

(1) Nödvändigtvis, om det finns åtskilda, ändliga och rumsligt lokaliserade partikulariteter, så finns det också rumsliga gränser.

Att det faktiskt finns partikulariteter (individer) med gränser är en truism; åtminstone vad gäller varseblivningar. Anta nu kontrafaktiskt, att det *inte* finns några naturligt givna gränser; vare sig hos något i rummet eller hos något som är en del av rummet självt. Eftersom en gräns är en diskontinuitet, innebär detta antagande att rummet som helhet och allt som det rymmer antingen är helt homogent eller är ett kontinuum av något slag. I ingetdera fallet finns det några åtskilda, ändliga, rumsligt lokaliserade partikulariteter. Alltså förutsätter existensen av åtskilda, ändliga, rumsligt lokaliserade partikulariteter existensen av rumsliga gränser.

Vi kan nu göra följande härledning:

premiss A:	Här finns tre åtskilda, ändliga, rumsligt lokaliserade, svarta, runda fläckar: ● ● ●.
premiss B:	Påstående (1)
slutsats:	Här finns åtminstone tre rumsliga gränser: ● ● ●.

2. DEN ANDRA OM-SÅ-SANNINGEN

(2) Nödvändigtvis, om det finns en rumslig gräns, så finns det också åtminstone två troper som inte är exakt lika.

Fem påpekanden behövs för att visa denna sanning. För det första, rumsliga gränser kan omöjligen konstitueras *enbart* av ett tomt eller på annat sätt homogent rum. Rummet är kontinuerligt (mellan två punkter i rummet finns alltid en tredje), och om rummet vore i sig självt individuerande, så skulle i ett homogent rum varje punkt vara lika individuerande. Men om detta vore fallet, så skulle varje utsträckt partikularitet i själva verket inte vara något annat än en kollektion av ett oändligt antal punkt-partikulariteter.

För det andra, en rumslig gräns mellan två rumsligt utsträckta partikulariteter måste själv vara en partikularitet. En sådan partikularitet måste vara antingen (a) en partikulär yta eller (b) en partikulär linje.

Det är, för det tredje, så att: (a) en gräns*yta* är antingen infinitesimalt tunn eller en mycket tunn tredimensionell kropp, och (b) en gräns*linje* är antingen infinitesimalt tunn eller en mycket tunn yta. Detta gäller vare sig den infinitesimala gränsentiteten för sin existens är beroende av det den avgränsar eller inte.

För det fjärde, om en gräns är en tunn kropp eller en tunn yta, så återuppstår problemet ”tunn eller infinitesimalt tunn?”. Varför? Svar: därför att då måste det också finnas gränser mellan den ursprungliga gränsen och de partikulariteter som denna avgränsar. Exempel: låt den ursprungliga gränsen vara den tunna svarta linje som i O skiljer den vita ytan inuti från den vita ytan utanför. Den gräns som skiljer denna svarta linje från den inre ytan måste – om inte en oändlig regress av gränser tillåts – vara infinitesimalt tunn. Med andra ord, finns det rumsliga gränser överhuvudtaget, så finns det också infinitesimalt tunna gränser.

För det femte, om en infinitesimalt tunn gräns avgränsar två troper som är exakt lika, så kan den inte själv vara exakt lik dessa troper. Vore den det, så skulle det inte finnas någon gräns, utan bara något fullständigt homogent. Här måste alltså finnas två troper som inte är exakt lika: gränsen och de exakt lika troper som gränsen skiljer åt. Om, å andra sidan, gränsen åtskiljer troper som inte är exakt lika, så är det trivialt sant att där finns två troper som inte är exakt lika (och gränsen kan tillhöra endera av dem eller vara av ett tredje slag). I exemplet med O finns det både en svart trop, dvs. färgtropen hos den svarta linjen, och en vit trop, färgtropen hos den yta som linjen omsluter. Om denna yta också vore svart, så skulle det inte finnas någon gräns mellan den och linjen. Och, omvänt, om linjen vore vit, så skulle det inte finnas någon verklig gräns (bara en tänkt sådan) mellan linjen och den vita ytan innanför. Varje utsträckt, ändlig egenskapsbärare måste ha en avgränsande formtrop, men en formtrop behöver för sin existens också två andra men olika troper, en på varje sida om formen.

Om–så-sanningarna (1) och (2) bildar tillsammans ett verkligt argument för att i ontologi, som vanligt är (med Gustav Bergmann undantagen), förkasta s.k. ”bare particulars”.

Vi kan nu göra härledningar av följande slag:

premiss A:	Här finns en rumslig gräns: ●.
premiss B:	Påstående (2)
slutsats:	Här finns åtminstone två troper: ●.

3. DEN TREDJE OM-SÅ-SANNINGEN

(3) Nödvändigtvis, om det finns tre troper som är exakt lika, så finns det också ett relationsuniversale, *exakt likhet*.

Den onda oändliga regress jag nu kommer att använda mig av pekades först ut av Edmund Husserl i *Logiska undersökningar* (1901) och av Bertrand Russell i *Filosofins problem* (1912); den har i vissa detaljresonemang senare ytterligare klargjorts av David Armstrong i *Universals & Scientific Realism*

(1978) och av Herbert Hochberg i uppsatsen ”Russell’s Proof of Realism Reproved” (1981).

Anta, att det finns *tre* exakt lika troper, *a*, *b* och *c*; t.ex. de tre cirkulära formtroperna (inte fläckarna) ● ● ●. Med bara två troper kan enligt min mening argumentet ifrågasättas. Anta vidare, att det *inte* finns något gemensamt egenskapsuniversale (t.ex. *rundhet*) som kan förklara den exakta likheten. Hur ska likheten då förklaras? Det första svaret ger sig självt: med likhetstroper. I detalj ser detta svar ut så här:

mellan *a* och *b* finns likhetstropen $l_1(a,b)$
mellan *a* och *c* finns likhetstropen $l_1(a,c)$
mellan *b* och *c* finns likhetstropen $l_1(b,c)$.

Svaret ovan måste nogsamt skiljas från det följande:

mellan *a* och *b* finns universalet *exakt likhet*
mellan *a* och *c* finns universalet *exakt likhet*
mellan *b* och *c* finns universalet *exakt likhet*.

Men för att verkligen få ihop *a*, *b* och *c* till att vara exakt lika räcker inte svaret med likhetstroper. Eftersom uttrycken ’$l_1(a,b)$’, ’$l_1(a,c)$’ och ’$l_1(b,c)$’ namnger tre partikulariteter som per definition är *helt disparata*, så uppstår inte den enhet av exakt likhet som krävs (och som ett universale förklarar). För att inse detta faktum kan man tänka sig att först existerar enbart *a*, *b* och den exakta likheten mellan dem, och sedan skapas *c*; och frågan blir hur då samma likhet som redan finns mellan *a* och *b* också kan uppstå mellan *a* och *c* och mellan *b* och *c*. Den som vill undvika universalia kan försöka använda en andra ordningens likhetstroper, $l_2(x,y)$, och hävda att:

mellan likhetstropen $l_1(a,b)$ och likhetstropen $l_1(a,c)$ finns likhetstropen $l_2[l_1(a,b), l_1(a,c)]$

mellan likhetstropen $l_1(a,b)$ och likhetstropen $l_1(b,c)$ finns likhetstropen $l_2[l_1(a,b), l_1(b,c)]$

mellan likhetstropen $l_1(a,c)$ och likhetstropen $l_1(b,c)$ finns likhetstropen $l_2[l_1(a,c), l_1(b,c)]$.

Men nu uppträder det gamla enhetsproblemet på nytt. Vad förenar här de tre helt disparata likhetstroperna $l_2(x,y)$? Återigen krävs *tre* nya likhetstroper, $l_3(x,y)$, och detta antal kommer att krävas på vilken nivå i regressen man än befinner sig. Ingen konvergens uppträder. Den exakta likhet hos *a*, *b* och *c* som ska förklaras är beroende av den exakta likheten hos de tre $l_1(x,y)$, vilken i sin tur är beroende av den exakta likheten hos de tre $l_2(x,y)$, osv. i all oändlighet; dvs. den första trippeln av exakt likhet är för sin existens beroende av existensen av alla de oändligt många nivåer av likhetstroper som regressen ger upphov till.

Det sagda innebär att regressen i fråga är en *ond* oändlig regress. Den definition och enhet man söker förskjuts ständigt ett steg bort. Men om man godtar existensen av universalet *exakt likhet* uppstår inte denna regress; och något annat alternativ tycks inte stå till buds. Den som accepterar existensen av tre exakt lika troper måste av logiska skäl också acceptera existensen av relationsuniversalet *exakt likhet*. Och den som accepterar *möjligheten* av tre exakt lika troper måste av logiska skäl också acceptera *möjligheten* av relationsuniversalet *exakt likhet*. (Jag anser att inte bara monadiska troper utan också likhetstroper finns, men notera att jag här inte gör anspråk på att ha bevisat deras existens; de infördes bara som ett tänkbart substitut till universalet *exakt likhet*.)

Vi kan nu göra följande härledning (både med avseende på formtroperna och färgtroperna):

premiss A: Här finns tre exakt lika troper: ● ● ●.
premiss B: Påstående (3)
slutsats: Det finns ett universale: *exakt likhet*.

De som stannar här går idag ibland under det missvisande namnet ”likhetsnominalister”; missvisande därför att de postulerar inte bara partikulära troper utan också ett universale, om än bara ett relationsuniversale. De hävdar att egenskaper inte är något annat än likhetsklasser av troper. Men det finns ytterligare ett sant hypotetiskt påstående att ta i beaktande.

4. Den fjärde om-så-sanningen

(4) Nödvändigtvis, om det finns ett relationsuniversale *exakt likhet*, så finns det också ett egenskapsuniversale.

Om detta är sant, så följer:

premiss A: I trippeln ● ● ● finns instanser av universalet *exakt likhet*.
premiss B: Påstående (4)
slutsatser: Det finns två egenskapsuniversalia: *rundhet* och *svarthet*.

För enkelhets skull kommer jag att genomföra beviset för (4) direkt med hjälp av exemplet *rundhet*.

Anta, att vi har ett universum som till sin natur är sådant att det i princip kan vara tomt (sådant är t.ex. det rum Newton postulerade). Men anta vidare, att det faktiskt innehåller två (men endast två) runda skivor. Det räcker för resonemanget att en sådan två-tingsvärld är logiskt möjlig.

Låt oss fokusera på formtroperna, relationsuniversalet *exakt likhet* (med avseende på form), och det eventuella egenskapsuniversalet *rundhet*. Enligt likhetsnominalisten kan predikatet 'är rund' appliceras på de båda formtroperna därför att dessa tillhör samma likhetsklass.

Om en värld med endast två runda skivor är logiskt möjlig, så är rimligtvis också en värld med endast en rund skiva logiskt möjlig. Låt oss därför i vårt tankeexperiment ta bort den ena skivan. I denna nya värld finns bara en formtrop, och världen innehåller inte relationsuniversalet *exakt likhet* (vad gäller form). Frågan är om existensen av egenskapsuniversalet *rundhet* måste postuleras. Ett *reductio ad absurdum* visar att så är fallet; det ser ut som följer.

Anta, att det i den beskrivna ett-tingsvärlden inte finns något universale *rundhet*, utan endast den runda formtropen. Eftersom inte heller universalet *exakt likhet* är instantierat, så kan inte någon nominalistisk rundhet-likhetsklass konstrueras. Detta innebär att den ensamma skivan inte kan beskrivas som varande en rund skiva. Denna slutsats är absurd. Alltså måste utgångsantagandet förkastas; här måste finnas ett instantierat egenskapsuniversale *rundhet*. Två runda ting är inte runda därför att de liknar varandra, utan de liknar varandra därför att de är runda.

Allmänt uttryckt: om egenskaper förutsätter och konstitueras av likhetsklasser, så kan det i en en-tropsvärld inte finnas några egenskaper. Det nominalistiska predikatet 'är en rund formtrop' är lika omöjligt att applicera i en en-tropsvärld som predikatet 'har ett syskon' är i en en-personsvärld.

Naturligtvis kan man säga att även en absolut ensam formtrop har en likhetsrelation i så måtto att den är exakt lik sig själv, men att introducera relationer till sig själv är att trolla bort korten. De likhetsklasser som för likhetsnominalisterna fungerar som substitut för egenskaper ska vara a posteriori givna, men det är en tom a priori-sanning att varje entitet är identisk med, och därför exakt lik, sig själv.

Slutsatsen är nu nådd: det finns egenskapsuniversalia. Men det finns också, som visats, både troper och relationsuniversalia.

5. AVSLUTANDE TILLÄGG

Strukturen i mitt bevis kan förkortat åskådliggöras på följande sätt: (0) det finns partikulariteter (1)→ det finns rumsliga gränser (2)→ det finns troper (3)→ det finns ett relationsuniversale (4)→ det finns egenskapsuniversalia. Som synes följer inte existensen av universalia från förmenta egenskaper eller egenheter hos språket. Blotta existensen av allmänna termer bevisar inte att dessa måste referera till universalia. Distinktionen mellan teckentyp och teckenindivid är för övrigt bara distinktionen mellan universalia och partikulariteter tillämpad på språkliga tecken. Jag startade med varseblivningen av tre svarta runda fläckar, men kunde ha startat med varseblivningen av tre teckenindivider. Existensen av universalia kan bevisas även om man (enligt min mening felaktigt) anser att allt är språk. Själv är jag övertygad om att universalia finns också i språket, både som begrepp och som propositioner, men mitt bevis i denna artikel gäller existensen av utomspråkliga universalia.

I beviset talar jag enbart om rummet och aldrig om tiden, men det är endast av pedagogiska skäl. Beviset kan upprepas med ”åtskilda, ändliga, rumsligt lokaliserade partikulariteter” utbytta mot ”åtskilda, ändliga, *rumtidsligt* lokaliserade partikulariteter”. Ett bevis för universalias existens låter sig genomföras även på basis av tidsfilosofisk s.k. ”fourdimensionalism” och ”eternalism”.

Jag har avsiktligt undvikit att diskutera motsättningen mellan immanent och transcendent (platonsk) universalierealism. Det är därför som det i den avslutande härledningen i avsnitt 3 sker en övergång från uttrycket ”*här* finns” i premiss A till uttrycket ”*det* finns” i slutsatsen. Jag är emellertid immanent realist, och anser att det finns argument – om än svagare än de i beviset ovan – som visar att uttrycket ”här finns” skulle kunna behållas hela vägen.

REFERENSER

Uppsatsen går tillbaka på avsnitt 5 av uppsatsen ”Proof of the Existence of Universals – and Roman Ingarden's Ontology”, *Metaphysica: International Journal for Ontology & Metaphysics* 10 (2009), s. 65–87. Den finns länkad till sektion 1 på min hemsida: http://hem.passagen.se/ijohansson/index.html. Jag hänvisar dit för fler och mer exakta litteraturreferenser och en mängd tack. För hjälp med detaljerna i den här svenska versionen vill jag tacka Jan Almäng och Christer Svennerlind. Första gången jag presenterade beviset var på Filosofidagarna i Uppsala 2005.